

راهنمایی برای نگارش کتب علمی

محسن رضائیان^۱

دریافت مقاله: ۱۴۰۱/۰۶/۲۰ ارسال مقاله به نویسنده جهت اصلاح: ۱۴۰۱/۰۸/۰۸ دریافت اصلاحیه از نویسنده: ۱۴۰۱/۰۹/۲۸ پذیرش مقاله: ۱۴۰۱/۱۰/۰۳

چکیده

تألیف یک کتاب در حوزه تخصصی، فعالیتی ارزشمند و گران‌بهاست که محققین در حوزه‌های گوناگون دانش بشری، بایستی به آن بپردازند. نگارش یک کتاب نوآورانه و چاپ و انتشار آن توسط یک انتشارات معتبر، نشان می‌دهد که نگارندگان کتاب، در مسیر مرجعیت و سرآمدی علمی قرار دارند. از این رو، انجام این کار باید پس از چاپ و انتشار مقالات گوناگونی علمی و کسب تجربیات لازم در زمینه مورد نظر، صورت پذیرد. مقاله حاضر، به ارائه تجربیات شخصی نگارنده در تألیف کتاب علمی می‌پردازد. این امیدواری وجود دارد که خوانندگان محترم پس از مطالعه این مقاله، آماده تدوین طرح و نقشه‌ای برای نگارش یک کتاب در حوزه تخصصی خود گردند.

واژه‌های کلیدی: کتاب علمی، تألیف، انتشار

مقدمه

تصمیم گرفتم تا تجاربی که از نگارش و تألیف کتب علمی به دست آورده‌ام را در قالب یک مقاله علمی، در اختیار خوانندگان فرهیخته مجله دانشگاه علوم پزشکی رفسنجان قرار دهم.

از این رو و در ادامه، نخست نگاهی به تفاوت‌های ما بین یک مقاله و کتاب علمی پرداخته و سپس، به رموز موفقیت در تألیف و انتشار یک کتاب علمی خواهیم پرداخت. در انتهای مقاله نیز، به راه‌کاری‌های مبتنی بر تجربیات شخصی‌ام در این زمینه، اشاره خواهیم کرد. مجموعه این موارد می‌تواند راهنمایی علمی و عملی نگارش یک کتاب را برای خوانندگان

راقم این سطور تا کنون در نوشتن فصول مختلف در کتاب‌های علمی به زبان فارسی [۱۰-۱] و همچنین نگارش فصول مختلف در کتب علمی به زبان انگلیسی [۱۵-۱۱]، تجارب گرانبه‌ای را به دست آورده است. همچنین، تألیف چند کتاب علمی به زبان فارسی [۲۴-۱۶] و اخیراً اقدام به تدوین یک کتاب علمی به زبان انگلیسی [۲۵]، که قرار است توسط انتشارات اسپرینگر (Springer) در سال آینده میلادی به زیور طبع آراسته شود را در کارنامه علمی خود دارد. لذا

۱- استاد گروه آموزشی اپیدمیولوژی و آمار زیستی، دانشکده پزشکی، مرکز تحقیقات محیط کار، دانشگاه علوم پزشکی رفسنجان، رفسنجان، ایران
تلفن: ۰۳۴-۳۱۳۱۵۱۲۳، دورنگار: ۰۳۴-۳۱۳۱۵۱۲۳، پست الکترونیکی: moeygmr2@yahoo.co.uk

محترم، فراهم آورد. بنابراین، امیدوارم که خوانندگان گرامی با مطالعه این مقاله، انگیزه‌های لازم برای نگارش و تألیف یک کتاب علمی را، به دست آورند.

تفاوت ما بین یک مقاله علمی با یک کتاب علمی

شاید تفاوت‌های موجود ما بین یک مقاله علمی با یک کتاب علمی، آن قدر روشن بوده که نیاز به بازگویی نداشته باشد. اما برای ورود به مبحث اصلی مقاله، بررسی این تفاوت‌ها ضروری است. خوانندگان فرهیخته می‌دانند که نویسندگان و پژوهشگران در حوزه‌های گوناگون دانش بشری و به ویژه در حوزه سلامت، می‌توانند اقدام به نگارش انواع گوناگونی از مقالات را نمایند. در یک دسته‌بندی کلی، می‌توان مقالات را به سه دسته مقالات غیر پژوهشی، مقالات پژوهشی و مقالات مروری تقسیم نمود [۲۶].

نگاه دقیق‌تر به مقالات غیر پژوهشی نشان می‌دهد که این مقالات، می‌توانند طیف وسیعی از مقالات گوناگون نظیر نامه به سردبیر، مروری بر کتاب، مروری بر فیلم، نقطه نظر و یا کامنتاری (Commentary) را شامل شوند. در این نوع از مقالات، پژوهشگران می‌توانند نقطه نظرات خود را درباره یک مقاله علمی منتشر شده، یا یک کتاب علمی منتشر شده و یا یک فیلم اکران شده را به چاپ برسانند. آن‌ها، همچنین، می‌توانند نقطه نظراتشان را درباره یک موضوع علمی که بر اساس تجارب قبلی آن‌ها شکل گرفته است را نیز در قالب یک مقاله غیر پژوهشی، به رشته تحریر در آورند [۲۷-۲۸].

اما در مقالات پژوهشی اصیل، محققین ابتدا طرح مطالعه را به رشته تحریر در می‌آورند که در آن به دقت مشخص

می‌کنند که قرار است چه نوع مطالعه‌ای و با چه نوع مواد و روش‌هایی، به مرحله اجراء درآید. برای انجام این مطالعه، به چقدر زمان و هزینه نیاز است و چه کسانی در انجام آن کمک می‌کنند. سپس، بر اساس پروپوزالی که به دقت به رشته تحریر در آمده و مورد تأیید یک کمیته اخلاق معتبر بوده و در صورت نیاز، به ثبت در یک مرکز مرتبط نیز رسیده باشد، اقدام به انجام پژوهش و جمع‌آوری داده‌های مورد نیاز خود می‌نمایند. در مرحله آخر نیز و پس از انجام تجزیه و تحلیل داده‌های جمع‌آوری شده، آن‌ها مقاله علمی خود را به رشته تحریر در آورده و اقدام به چاپ آن در یک مجله معتبر می‌نمایند. مقالات پژوهش اصیل شامل مطالعات تجربی و آزمایشگاهی، مطالعات توصیفی اپیدمیولوژیک (اکولوژیک و مقطعی) و مطالعات تحلیلی اپیدمیولوژیک (مورد - شاهدی، همگروهی و کارآزمایی) می‌گردند [۳۳-۳۹].

هریک از انواع مقالات پژوهشی اپیدمیولوژیک اصیل یعنی مطالعات اکولوژیک، مقطعی، مورد - شاهدی، همگروهی و کارآزمایی، می‌توانند موضوع مقالات مروری نیز قرار بگیرند. مقالات مروری که انواع مختلفی نظیر مرور سریع، مرور روایی، مرور مفهومی، مرور زنده، مرور نظام‌مند و فراتحلیل دارند، به مطالعاتی اطلاق می‌گردند که بر روی یک موضوع کاملاً مشخص، و بر اساس جمع‌بندی مقالات پژوهشی اصیلی که قبلاً در آن زمینه منتشر شده است، به رشته تحریر در می‌آیند. بهتر است برای مقالات مروری نیز، ابتدا طرح مطالعه را به رشته تحریر در آورده و آن در یک کمیته اخلاق معتبر و همچنین یک مرکز ثبت مرتبط به تأیید رساند [۳۷-۳۴].

محققین شناخته شده در آن موضوع خاص می‌باشد که قبلاً، به انتشار رسیده‌اند.

یکی از راه‌های دیگری که می‌تواند به تألیف یک کتاب کمک نماید، مطالعه کتب موجود در زمینه تخصصی مؤلفان می‌باشد. به ویژه انجام یک ترجمه، می‌تواند افق دید مؤلفان را برای نگارش یک کتاب با موضوع نوین، باز نماید. نگارنده تا کنون، تجربه ترجمه چند کتاب را داشته است [۳۹-۴۰]. اگر چه فنون ترجمه کتاب، موضوع مقاله حاضر نمی‌باشد، با این وجود به چند نکته مهم در این زمینه، اشاره خواهد شد.

برای ترجمه‌ی یک کتاب، بهتر است که کتاب کاملاً در حوزه تخصصی مترجم وجود داشته باشد. چرا که ترجمه لغات و واژگان تخصصی، احتیاج به تبحر دارد. همچنین، بهتر است در انتخاب کتاب برای ترجمه، حساسیت خاصی را به خرج داد. این حساسیت شامل انتخاب کتبی می‌گردد که پس از ترجمه، به درد جامعه مخاطب بخورد. یعنی در واقع، نیازی از نیازهای بسیار مهم آن‌ها را برطرف نماید.

همچنین، بهتر است کتابی که برای ترجمه انتخاب می‌شود، آخرین نسخه‌ی منتشر شده کتاب و کاملاً به روز باشد. به عبارت دیگر، اگر امروز قصد ترجمه کتابی را دارید، حتماً کتابی را انتخاب کنید که در همین سال چاپ شده باشد. چون امور ترجمه، داوری، ویراستاری و چاپ کتاب، می‌تواند فعالیتی کاملاً زمان‌بر بوده و شما باید مراقب باشید که وقتی کتاب به زیور طبع آراسته می‌شود، تازگی مطالب خود را از دست نداده باشد.

از این نظر که مقالات مروری بر روی داده‌های مقالات پژوهشی اصیل و جمع‌بندی نتایج آن‌ها به عمل می‌آیند، ممکن است که آن‌ها را مطالعاتی در نظر گرفت که بر روی داده‌های دست دوم، به مرحله انجام در می‌آیند. نکته جالب توجه این است که حتی مقالات مروری خود نیز می‌توانند مرکز توجه مطالعات مروری بعدی، که به عنوان مرور چتری (Umbrella review) نامیده می‌شوند، قرار گیرند. در یک مرور چتری، محققین به جمع‌بندی مطالعات مروری که قبلاً پیرامون یک زمینه به عمل آمده است، می‌پردازند. بنابراین، شاید بتوان این مقالات مروری را در زمره مطالعاتی در نظر گرفت که بر روی داده‌های دست سوم به عمل می‌آیند. طرح این نوع مقالات نیز، توصیه شده است که در یک کمیته اخلاق معتبر و همچنین یک مرکز ثبت مرتبط به تأیید رسد [۳۸].

اما نگارش یک کتاب علمی، کاملاً متفاوت از نگارش هر نوع مقاله علمی است. به نظر راقم این سطور، یک محقق زمانی می‌تواند یک کتاب علمی در یک زمینه بنویسد که قبلاً انواع مختلف مقالات غیر پژوهشی، پژوهشی و مروری را در آن زمینه خاص، به رشته تحریر در آورده باشد. به عبارت دیگر، وی باید در طی زمان و به مرور، تجربیات غنی در زمینه مورد نظر را کسب کرده و آن‌ها را در قالب مقالات علمی گوناگونی به چاپ رسانده باشد. در این صورت وی خواهد توانست تا یک کتاب علمی موفق و پربار در آن زمینه را به چاپ برساند. بنابراین، یک کتاب علمی که در یک موضوع خاص نوشته می‌شود، حاصل تجربیات عمیق و گسترده شخص نویسنده و سایر

برای ترجمه یک کتاب، کسب اجازه از نویسنده و انتشاراتی که کتاب را به چاپ رسانده است نیز، ضروری است. هر چند که انتشاراتی‌ها معمولاً درخواست وجهی را برای دادن حق ترجمه می‌نمایند که در حال حاضر پرداخت این وجه برای محققین ایرانی به دلیل تحریم‌ها، امکان‌پذیر نیست. به علاوه، قبل از اقدام به ترجمه می‌توان با استعلام از وزارت بهداشت، مطمئن شد که همکار دیگری قبلاً اقدام به ترجمه کتاب مورد نظر ننموده و در این صورت، کتاب به اسم شما برای انجام ترجمه ثبت خواهد گردید.

یکی دیگر از وجوه تمایز بین کتاب و مقاله، حجم کتاب است که نسب به یک مقاله بسیار بیشتر است. همچنین، تعداد استنادهای مورد استفاده در یک کتاب، نسبت به یک مقاله نیز، بسیار بیشتر است. برای مثال، درحالی که یک مقاله پژوهشی می‌تواند مشتمل بر ۱۰ صفحه و ۳۰ رفرنس باشد، یک کتاب علمی می‌تواند مشتمل بر دویست صفحه و سیصد رفرنس باشد. از همین رو، نگارش یک کتاب نسبت به یک مقاله، فعالیتی بسیار گران‌بها اما در عین حال، بسیار زمان‌بر و در مواردی، طاقت فرسا است.

در همین جا، توجه به این نکته ضروری است که یکی از وجوه تمایز کتب علمی و دانشگاهی با سایر کتب در این است که کتب علمی با بهره‌گیری از رفرانس‌های معتبر به رشته تحریر در می‌آیند. در حالی که کتب غیر علمی معمولاً از چنین پشتوانه غنی علمی برخوردار نبوده، یا از هیچ منبع مستندی استفاده نکرده و یا از منابع بسیار کمی استفاده می‌نمایند. همین نکته سبب خواهد شد که نگارش یک کتاب

علمی، نیازمند صرف زمان بسیار زیاد، حتی گاهی تا چند سال باشد.

برآورد شده است که کتاب علمی ۲۵۰ صفحه‌ای، در حدود ۷۵ هزار کلمه را شامل می‌شود. اگر شما تصمیم گرفته باشید که اولین نسخه کتاب را ظرف هجده ماه آماده نمائید، این نکته به آن معنی است که باید به طور متوسط در هر هفته، هزار کلمه بنویسید. برای نوشتن این هزار کلمه در هفته شما باید همان‌طور که گفته شد مقالات مختلف، کتب و گزارش‌های گوناگون را مطالعه نموده و یا همچنین با برخی از افراد صاحب نظر مصاحبه کرده و حتی گاهی اخبار مندرج در روزنامه‌ها را نیز مطالعه کنید. بنابراین، وقت زیادی را باید برای این کار اختصاص دهید که ممکن است تمام اوقات فراغت شما در عصر و تعطیلات آخر هفته را، به خودش اختصاص دهد [۴۱].

به علاوه، امور داوری، چاپ و انتشار کتاب نیز کاملاً فعالیت‌هایی پر هزینه و زمان‌بر، در مقایسه با داوری، چاپ و انتشار یک مقاله علمی است. در نتیجه، زمانی که کتاب به چاپ می‌رسد و با در نظر گرفتن تمامی مراحل صرف شده برای نگارش، چاپ و انتشار آن، باید به نکته اذعان کرد که نکات ارائه شده در آن کتاب، اگر چه بسیار جامع‌تر از مقالات علمی است، اما ممکن است که کتاب، تازگی یک مقاله علمی که همزمان با آن منتشر شده باشد را، نداشته باشد.

رموز موفقیت در انتشار یک کتاب علمی

بر اساس آنچه که تا کنون گفته شد، پژوهشگران باید به این نکته توجه داشته باشند زمانی در موضوع تخصصی مورد

در نظر گرفته می‌شود، باید خوانندگان بالقوه کتاب و نیازهای آن‌ها را نیز، به دقت مورد توجه قرار داد. این نکته حائز اهمیت فراوان است، چرا که در نظر گرفتن نیازهای خوانندگان بالقوه در نگارش یک کتاب، می‌تواند تضمین کننده میزان موفقیت آن کتاب پس از چاپ و انتشار باشد.

اکنون که چهارچوب کتاب مشخص شده است و به شکلی خلاقانه و با در نظر گرفتن نیازهای خوانندگان بالقوه آن به رشته تحریر درآمده است، باید تصمیم گرفته شود که کتاب مورد نظر، قرار است کتابی باشد که توسط یک یا چند نویسنده بسیار محدود (Author ed book) به رشته تحریر درآید و یا کتابی است که توسط یک یا چند ویراستار و بر اساس فراخوان از سایر نویسندگان در نگارش فصول مختلف کتاب (Edited book)، به رشته تحریر درخواهد آمد.

این نکته نیز حائز اهمیت فراوانی است. چرا که وجود نویسندگان محدود برای نگارش یک کتاب، یعنی انجام کاری بسیار طاقت فرسا و زمان‌بر، اما با وحدت رویه مشخص و دقیق. در حالی که، وجود چند ویراستار و استفاده از نویسندگان متعدد و ترجیحاً از کشورهای مختلف، به معنی آن است که نه تنها در زمان صرفه جویی بسیار زیادی به عمل آمده است، بلکه کتاب در برگیرنده نقطه نظرات طیف گسترده‌ای از نویسندگان نیز می‌باشد [۴۴]. با این وجود، نقطه ضعف آن ممکن است عدم وجود وحدت رویه در نگارش هر فصل باشد. راه‌حل این مشکل نیز در تدوین یک چهارچوب مشخص و استاندارد برای هر فصل، توسط ویراستاران اصلی کتاب نهفته است. ضمن اینکه ویراستاران اصلی کتاب باید در مرحله نهایی

علاقه خود به سرآمدی علمی می‌رسند که علاوه بر نگارش و چاپ انواع مختلف مقالات علمی، حتماً نگارش و چاپ یک کتاب علمی را نیز در حوزه تخصصی خود، با موفقیت به سرانجام رسانده باشند [۴۲]. برای چاپ یک کتاب علمی، و یا حتی یک فصل در یک کتاب علمی، پژوهشگران ابتدا باید به نوآوری که آن کتاب یا آن فصل از کتاب می‌تواند به همراه داشته باشد، به دقت بیندیشند.

توصیه شده است که وقتی شما ایده‌ایی خلاقانه برای نوشتن یک کتاب دارید، ابتدا دو سوال زیر را از خودتان بپرسید: «چرا این کتاب الان باید نوشته شود؟» و «چرا شما باید نویسنده آن باشید؟» پاسخ به این دو سوال کمک خواهد کرد که شما دریابید که ایده مورد نظر شما نه تنها نو و خلاقانه است، بلکه شما از توانایی‌های لازم نیز برای نگارش آن برخوردار می‌باشید [۴۳]. نوشتن خلاقانه درباره موضوعات نوین و یا نوشتن خلاقانه درباره جنبه‌های نوین موضوعات معمول، می‌تواند رمز اساسی در چاپ و انتشار یک کتاب موفق باشد. بر این اساس، کتاب شما باید دارای عنوانی باشد که در عین جامع و کامل بودن، مختصر، قابل فهم، خلاقانه و جذاب نیز هست.

پس از انتخاب یک موضوع نوین و یا طرح یک دیدگاه نوین به موضوعات معمول، نویسنده(گان) باید چهارچوب (Outline) کتاب خود را به دقت مشخص نمایند. این چهارچوب شامل پیام‌های اصلی کتاب است که باید با دقت برای نگارش در فصول مختلف، تدوین گردند. در نگارش این چهارچوب، ضمن اینکه جنبه‌های خلاقانه و نوین بودن موضوع

و پیش از چاپ، تمام فصول را یک بار دیگر به دقت خوانده و از وحدت رویه نویسندگان در نگارش هر فصل، اطمینان لازم را کسب نمایند.

یکی دیگر از رموز موفقیت در انتشار یک کتاب، انتخاب یک انتشاراتی معتبر می‌باشد. چرا که انتشارات معتبر علمی، تابع مهلت‌های از پیش تعیین شده برای چاپ و انتشار کتاب هستند. به علاوه، آن‌ها نویسندگان خود را در طی راه طاقت فرسای نگارش کتب علمی، کاملاً حمایت می‌نمایند. آن‌ها همچنین، سعی می‌کنند تا امور داوری و ویراستاری کتاب را در نهایت سهولت و با دقت هر چه تمام‌تر، به انجام برسانند. به علاوه، محصول نهایی را در کوتاه‌ترین زمان ممکن و با فورمتی زیبا و شکیل، به انتشار رسانده و روانه بازار کتاب نمایند. در حالی که کار با انتشاراتی که از پشتوانه علمی لازم برخوردار نبوده، نه تنها به تأخیر و کند شدن روند چاپ و انتشار کتاب می‌انجامد، بلکه موجبات خستگی بیش از حد نویسندگان، در طی این راه طاقت‌فرسا را فراهم می‌آورد.

وقتی که انتشارات معتبری برای چاپ کتاب در نظر گرفته شد، باید پروپوزالی با دقت هر چه تمام‌تر برای آن انتشارات تهیه و ارسال گردد. انتشارات معتبر در وبگاه خود، معمولاً یک نسخه خام از پروپوزال چاپ کتاب را برای استفاده، در دسترس قرار می‌دهند. در این پروپوزال، نویسندگان بالقوه کتاب ضمن معرفی کامل خود همراه با ارائه سوابق و تجربیاتشان، عنوان کتاب مورد نظر خود را پیشنهاد کرده و فصولی را که کتاب در برخواهد گرفت را نیز، مشخص خواهند کرد.

پروپوزال نگارش کتاب معمولاً در حدود پنج‌هزار کلمه خواهد بود و گاهی اوقات ممکن است که انتشاراتی از شما درخواست نماید تا برای نمونه، یک فصل نگارش شده از کتاب را نیز ضمیمه پروپوزال نمایید. ضمیمه کردن این فصل کمک خواهد کرد تا دست اندرکاران انتشارات، از شیوه نگارش شما نیز اطلاعات لازم را به دست آورند. بنابراین آن‌ها قادر خواهند بود تا پروپوزال شما را با آگاهی بیشتری تصویب کرده و یا انتقادهای سازنده‌ی بیشتری را برایتان ارائه نمایند [۴۵]. بنابراین نویسندگان در پروپوزال خود، باید به طور علمی ضرورت چاپ کتاب حاضر را تبیین کرده و خوانندگان احتمالی آن را نیز، مشخص نمایند. به عبارت دیگر، آن‌ها باید معلوم نمایند که کتاب در صورت چاپ، به چه پرسش‌هایی در آن حوزه تخصصی پاسخ داده و چقدر می‌تواند برای دانشمندان ذیربط در کشورهای گوناگون دنیا، مفید فایده قرار گیرد. نکته بسیار مهم دیگری که در این پروپوزال باید مورد توجه قرار گیرد، برنامه زمان‌بندی (Timetable) نگارش کتاب می‌باشد که باید با دقت هر چه تمام‌تر، به آن اشاره گردد.

در صورت تصویب پروپوزال و شروع نگارش کتاب بر اساس برنامه زمان‌بندی شده، نکات مهم دیگری وجود دارند که باید توسط نویسندگان مورد توجه قرار گیرند. برای نمونه، وقتی چهارچوب کتاب به دقت مشخص شد و کتاب بر مبنای آن به رشته تحریر در آمد، این چهارچوب کمک خواهد کرد تا فهرست مطالب (Table of contents) کتاب بر اساس آن به رشته تحریر درآید. همچنین، هر کتاب نیازمند پیشگفتاری است که در آن، مؤلف به دقت درباره کتاب، اهمیت آن،

تخصصی را به ترتیب حروف الفبایی به دنبال هم فهرست می‌نماید. سپس، شماره صفحه یا صفحاتی از کتاب که این واژه در آن مورد اشاره قرار گرفته است، نیز، ذکر خواهد شد. به این ترتیب، خوانندگانی که می‌خواهند فقط درباره واژه‌ی مورد نظرشان، مطالبی را بخوانند با یک جستجو دستی بسیار ساده به صفحات مورد نظر از کتاب، هدایت خواهند شد.

بسیار مهم است که وقتی اولین نسخه کتاب آماده شد، آن را برای چند مرتبه مورد بازنگری قرار دهید. قانون طلایی در نوشتن، نگارش جملات کوتاه در پارگراف‌های کوتاه، اما مرتبط است. از این رو، اگر شما این قانون طلایی را از ابتدا رعایت کنید، هنگام بازنگری کتاب با مشکلات کمتری رو به رو می‌شوید. استفاده از یک ویراستار با سابقه و آشنا به موضوع، می‌تواند به افزایش کیفیت کتاب، کمک شایانی نماید.

انتشارات معتبر، دارای ویراستاران با سابقه‌ای هستند که انجام این کار را برایتان آسان می‌سازند. گاهی اوقات هم می‌توانید نسخه نهایی کتاب را قبل از ارسال به انتشارات، در اختیار یک یا چند تن از همکاران قابل اعتمادتان قرار دهید تا آن را با دید انتقادی برایتان بخوانند و پیشنهادهای سازنده‌ی خودشان را ارائه کنند [۴۱]. با روی باز از هر گونه انتقاد سازنده، پیش از چاپ کتاب استقبال کنید. داشتن انتقادات سازنده قبل از چاپ کتاب، بهتر از دریافت همین انتقادات پس از چاپ کتاب می‌باشد.

انتشارات معتبر معمولاً از دو نوع ویراستار استفاده می‌نمایند. یکی ویراستار اصلی است که به ساختار کتاب و مفاهیم مندرج در آن از دید علمی و کلی نگاه می‌کند و

موضوعاتی که پوشش می‌دهد، مخاطبین بالقوه کتاب و چرایی نگارش کتاب، توضیحاتی را ارائه خواهد نمود.

توصیه نگارنده براین است که در نگارش کتاب علمی، از رفرنس‌های متعدد بهره گرفت. همان‌طور که گفته شد این رفرنس‌ها می‌توانند شامل مقالات غیر پژوهشی، مقالات پژوهشی، مقالات مروری، کتبی که قبلاً در همین زمینه چاپ شده‌اند و گزارش‌های سازمان‌های دولتی و یا سازمان‌های بین‌المللی، نظیر سازمان جهانی بهداشت باشد. ضروری است که اطلاعات دقیق کتاب‌شناسی هر منبع مورد استفاده، در پایان هر فصل ارائه گردد. البته برخی از مؤلفان، رفرنس‌های خود را در پایان کتاب می‌آورند. اما توصیه من این است که رفرنس‌ها در پایان هر فصل آورده شوند.

همچنین، نکته بسیار مهم در استناد به منابع را که نباید فراموش کنید، آن است که همیشه به منابع دست اول مراجعه کنید. به عبارت دیگر اگر در یک مقاله، آماری از یکی از نشریات سازمان بهداشت جهانی گزارش شده است که شما قصد دارید آن را در کتاب خود، روایت کنید. حتماً به همان نشریه مشخص سازمان جهانی بهداشت که منبع دست اول است مراجعه کنید و آمار را از روی آن گزارش نمایید. دلیل این امر هم مشخص است. چون ممکن است که نویسندگان مقاله، آمار کاملاً صحیحی از گزارش منتشر شده را در مقاله خود، روایت نکرده باشند.

همچنین، بسیار ضروری است که در پایان هر کتاب علمی، نمایه (Index) کتاب نیز آورده شود. کاربرد نمایه در آن است که واژه‌های مهم مورد استفاده در یک کتاب، به ویژه واژگان

راهنمایی‌های سازنده‌ای را در اختیار شما قرار خواهد داد. ویراستار دوم که ویراستار ادبی (Copyeditor) است، به الفاظ و نوشتار کتاب توجه کرده و مشکلات احتمالی موجود را برایتان شناسایی و رفع خواهد کرد [۴۱].

بعد از این که کتاب منتشر شد، و یا حتی قبل از زمان انتشار نهایی آن، انتشارات معتبر نسبت به تبلیغ کتاب از راه‌های مختلف اقدام می‌نمایند، این تبلیغات کمک خواهد کرد تا مخاطبین بالقوه کتاب، از زمان انتشار آن با خبر شده و در اولین فرصت، نسبت به تهیه آن اقدام نمایند [۴۱]. هدف شما از نگارش کتاب این است که پیام مندرج در کتاب را به مخاطبین بالقوه‌ی آن برسانید، پس هر گونه تبلیغ کتاب که توسط انتشارات یا خودتان و همکارانتان انجام شود، شما را به هدفتان نزدیک‌تر خواهد کرد. استفاده از شبکه‌های اجتماعی برای تبلیغ و معرفی کتاب نیز، راه‌کار سریع و کارآیی خواهد بود [۳۸].

شاید ذکر این نکته نیز خالی از لطف نباشد که در حال حاضر و با پیشرفت تکنولوژی، اکنون چاپ کتاب‌ها دستخوش تغییر و تحولات اساسی گردیده است. یکی از مهم‌ترین این تغییرات، چاپ کتاب به شیوه الکترونیک یا EBook است. معمولاً فرمتی که برای چاپ کتاب انتخاب می‌شود به شکل پی‌دی‌اف (PDF) Portable Document Format خواهد بود [۴۱]. در این صورت، خوانندگان می‌توانند به جای داشتن چاپ کاغذی کتاب، چاپ الکترونیک آن را در کامپیوترهای شخصی خود داشته و بنابراین، از امکانات جستجوی الکترونیک واژگان و پیدا کردن مطالب مورد نظر خود نیز، بهره

ببرند. با این وجود و به نظر نگارنده، هنوز مطالعه کتب علمی به شکل کاغذی، احساس بهتری را به خوانندگان آن منتقل خواهد کرد. هر چند که چاپ الکترونیک علاوه بر مزایای زیادی که دارد، در مصرف کاغذ نیز صرفه‌جویی‌های بسیار زیادی را به عمل خواهد آورد.

تجربیات شخصی نگارنده در انتشار کتب علمی

در قسمت پایانی مقاله به برخی از تجربیات شخصی‌ام در نگارش، چاپ و انتشار کتب علمی اشاره خواهد کرد. برای مثال، زمانی که برای اولین بار از راقم این سطور درخواست شد که فصولی را برای کتابی به رشته تحریر درآورد، توسط ویراستاران محترم کتاب جامع بهداشت عمومی بود. پس از دریافت این درخواست، براساس دانش و تجربه شخصی، علاقه و نوآوری در انتخاب موضوع، اینجانب درباره کاربرد نظام‌های اطلاعات جغرافیایی و نظام موقعیت یاب جهانی در مطالعه بیماری‌های عفونی و بهداشت عمومی [۱]، ارزشیابی نقادانه و بهداشت عمومی مبتنی بر شواهد [۲]، اپیدمیولوژی خودکشی [۳]، و بررسی تجمع‌های بیماری [۴]، فصولی را برای کتاب مذکور، به رشته تحریر در آوردم.

همچنین، زمانی که توسط ویراستار محترم، از نگارنده درخواست شده که فصولی را برای کتاب اپیدمیولوژی بیماری‌های شایع در ایران به رشته تحریر درآورم، دو مرتبه بر اساس دانش و تجربه شخصی، علاقه و نوآوری در انتخاب موضوع، اینجانب پیرامون موضوعات بسیار مهم و نوینی نظیر اپیدمیولوژی خودکشی [۵]، آدم‌کشی عمدی [۶]، جنگ و

عرفات از کشور بنگلادش، قبلاً مطالعات گوناگون و بعضاً مشترکی را، پیرامون جنبه‌های مختلف خودکشی در کشورهای اسلامی به عمل آورده است [۵۱-۴۷]. اسلام آخرین دین توحیدی، دومین دین ابراهیمی از نظر تعداد پیرامون و اولین دین الهی، از نظر جذب پیرامون جدید می‌باشد. در سرتاسر دنیا، در حدود پنجاه کشور وجود دارند که اکثریت مردم آن‌ها را، مسلمانان تشکیل داده‌اند. شواهد موجود نشان می‌دهد که اسلام، خودکشی را محکوم کرده و راه‌کارهای علمی و عملی بی‌نظیری را برای مقابله با آن برای پیروانش، مشخص نموده است. از این رو، میزان خودکشی در اغلب کشورهای مسلمان، در حد پایینی قرار دارد [۵۲].

با این وجود، همین شواهد موجود نشان می‌دهد که در سال‌های اخیر، خودکشی به ویژه در جوانان و به خصوص زنان جوان کشورهای مسلمان و با استفاده از روش‌های خشن، در حال افزایش می‌باشد. متأسفانه چنین موضوع مهمی کم‌تر توسط مقالات علمی منتشر شده مورد بررسی قرار گرفته است. همچنین، تا کنون هیچ کتابی در این زمینه منتشر نشده است [۵۳].

با این توضیحات، پروپوزال ما در اختیار انتشارات اسپرینگر قرار گرفت. در این پروپوزال، اعلام کردیم که با محققین شناخته شده در حوزه خودکشی در هریک از کشورهای اسلامی تماس خواهیم گرفت و از آن‌ها خواهیم خواست تا یک فصل مجزا پیرامون اپیدمیولوژی خودکشی در کشور خودشان، به رشته تحریر در آورند. برآورد ما این بود که حداقل بتوانیم برای بیست کشور، محققینی را جذب نمائیم تا فصل

درگیری‌های نظامی [۷]، فقر [۸]، مهاجرت [۹] و حاشیه‌نشینی [۱۰]، فصولی را به رشته تحریر در آوردم. همچنین و بر همین اساس، تألیف کتاب‌های اپیدمیولوژی خودکشی [۲۴]، کاربرد نظام‌های اطلاعات جغرافیایی و نظام موقعیت یاب جهانی در بهداشت عمومی و اپیدمیولوژی [۲۳]، اپیدمیولوژی جغرافیایی [۲۲]، فقر و سلامت [۲۱]، آموزش گام به گام مقاله نویسی [۲۰]، چگونه در دانشگاه موفق شویم؟ [۱۹]، آموزش گام به گام روش تحقیق در علوم سلامت [۱۸]، هنر آموزش و پژوهش در گروه‌های کوچک [۱۷] و هنر پژوهش [۱۶]، کتاب‌هایی را تألیف کردم که همگی پس از انجام امور داوری، توسط انتشارات دانشگاه علوم پزشکی رفسنجان یا انتشارات نویسنده، به زیور طبع آراسته شد.

پس از کسب تجربه در نگارش فصول و کتب فارسی، این امکان حاصل گردید تا بر اساس فراخوان‌هایی که ویراستاران کتب انگلیسی، به ویژه در حوزه پیشگیری از خودکشی برایم ارسال کرده بودند، فصولی را به رشته تحریر درآورم. موضوع اساسی در همه این فصول، تشریح جنبه‌های گوناگون پدیده خودسوزی، به عنوان یک روش بسیار خشن و کشنده در جوامع اسلامی است [۱۵-۱۲]. لازم به توضیح است که تمامی این فصول، بر اساس همکاری‌های بین‌المللی دو یا چند جانبه نوشته شده است [۴۴].

اما شاید مهم‌ترین تجربه اینجانب در ارائه پروپوزال به انتشارات اسپرینگر برای چاپ کتاب اپیدمیولوژی خودکشی در کشورهای مسلمان می‌باشد [۲۵]. راقم این سطور با همکاری پروفیسور مراد خان از کشور پاکستان و پروفیسور یاسر

مورد نظر را بنویسند. همچنین، قرار شد تا ما یک فصل مقدمه و یک فصل موخره نیز به کتاب اضافه نمائیم.

پروپوزال ما، هم به طور داخلی توسط ویراستاران انتشارات اسپرینگر مورد داوری قرار گرفت و هم برای سه نفر از صاحب نظران شناخته شده دنیا در حوزه خودکشی، ارسال و از آن‌ها خواسته شد تا آن را داوری نمایند. در نهایت و پس از انجام داوری داخلی و خارجی، انتشارات اسپرینگر نه تنها پروپوزال ما را پذیرفت، بلکه پیشنهاد داد که آن را در دو جلد منتشر نمائیم. با این حال، از آنجایی که ما هنوز مطمئن نبودیم که محققین از چند کشور به دعوت ما جواب مثبت خواهند داد، از انتشارات اسپرینگر خواستیم که کتاب ما را در حد یک جلد، در نظر بگیرد.

پس از اینکه پروپوزال ما مورد تأیید قرار گرفت و قراردادی مابین ما با انتشارات اسپرینگر بسته شد، مکاتبات ما برای دعوت از محققین، به منظور نگارش فصول مورد نظر آغاز گردید. خوشبختانه تا کنون، محققینی از بیست دو کشور مسلمان جهان به درخواست ما پاسخ مثبت داده‌اند و کار نگارش فصول، آغاز شده است. برای آن‌که تمامی فصول از یک وحدت رویه برخوردار باشند، ما قبلاً چهارچوب هر فصل را مشخص کرده و به اطلاع نویسندگان رسانده‌ایم. مهلت ارسال فصول تکمیل شده نیز تا پایان سال ۲۰۲۲ میلادی در نظر گرفته شده است تا بتوان در ماه‌های ابتدایی سال ۲۰۲۳ میلادی، امور مربوط به داوری و ویراستاری فصول دریافت شده را انجام داد.

تجربه اینجانب نشان می‌دهد که گاهی نویسندگان، به علت مشغله‌های کاری فراوان نمی‌توانند فصل مورد نظر را تا پایان مهلت در نظر گرفته شده، به سر انجام برسانند. بنابراین، به هنگام نگارش یک پروپوزال برای تهیه کتاب، باید در مشخص نمودن مهلت‌ها، کمی محتاطانه عمل نمود. همچنین، باید این آمادگی را داشت که اگر نویسندگان نتوانستند در مهلت مقرر، فصول مورد نظر را پایان ببرند، برای یک و یا حتی دو بار، این محدوده زمانی را گسترش داد.

نتیجه‌گیری

در این مقاله به ضرورت تألیف، چاپ و انتشار کتب علمی توسط متخصصین در حوزه‌های گوناگون دانش بشری و به ویژه حوزه سلامت، پرداخته شد. همچنین، سعی گردید تا بر اساس تجربیات شخصی نگارنده، راه‌کارهای موفقیت‌آمیز برای انجام این فعالیت مهم، ارائه گردد. برای مثال، نگارش خلاقانه پیرامون یک موضوع نوین و یا پیرامون یک جنبه نوین از موضوعات موجود، می‌تواند در زمره مهمترین راه‌کارهای موفقیت‌آمیز باشد. همچنین، همکاری به خصوص اگر جنبه بین‌المللی بگیرد، می‌تواند در موفقیت کتب تألیف شده مؤثر باشد. نوشتن یک پروپوزال عالمانه که جنبه‌های نوآوری کار را با دقت نمایان سازد، از دیگر ضروریات است. بالاخره، بستن قرار داد با انتشارات معتبر علمی که در کار خود خبره هستند، از دیگر ضروریات عمده می‌باشد.

References

- [1] Rezaeian, M. Application of geographic information systems and global positioning system in studies of infectious diseases and public health. In Hatami, H et al. Comprehensive book of public health. Tehran: Arjmand Publications. 2005. The third volume. pp. 2062-73.
- [2] Rezaeian, M. Critical appraisal and evidence-based public health. In Hatami, H et al. Comprehensive book of public health. Tehran: Arjmand Publications. 2005. The third volume. pp. 2052-61.
- [3] Rezaeian, M. Epidemiology of suicide. In Hatami, H et al. Comprehensive book of public health. Tehran: Arjmand Publications. 2005. The third volume. pp. 1968-93.
- [4] Rezaeian, M. Examination of disease clusters. In Hatami, H et al. Comprehensive book of public health. Tehran: Arjmand Publications. 2005. The second volume. pp. 1024-35.
- [5] Rezaeian, M. Suicide. In Yavari P. Reference book of epidemiology of common diseases in Iran. Tehran: Gap Publications. 2013. The second volume. pp. 209-18.
- [6] Rezaeian, M. Intentional homicide. In Yavari P. Reference book of epidemiology of common diseases in Iran. Tehran: Gap Publications. 2013. The second volume. pp. 235-40.
- [7] Rezaeian, M. War and military conflicts. In Yavari P. Reference book of epidemiology of common diseases in Iran. Tehran: Gap Publications. 2013. The second volume. pp. 241-6.
- [8] Rezaeian, M. Poverty. In Yavari P. Reference book of epidemiology of common diseases in Iran. Tehran: Gap Publications. 2013. The second volume. pp. 499-504.
- [9] Rezaeian, M. Migration. In Yavari P. Reference book of epidemiology of common diseases in

- Iran. Tehran: Gap Publications. 2013. The second volume. pp. 505-12.
- [10] Rezaeian, M. Marginalization. In Yavari P. Reference book of epidemiology of common diseases in Iran. Tehran: Gap Publications. 2013. The second volume. pp. 513-8.
- [11] Bragazzi NL, Rezaeian M. Ramadan and Psychiatric Disorders. In Chtourou H. Edi. Effects of Ramadan Fasting on Health and Athletic Performance. USA: OMICS Group eBooks. 2014.
- [12] Canetto, SS., Rezaeian, M. Protest suicide among Muslim women: Human rights and social justice perspectives. In Mark E. Button and Ian Marsh (Eds.), *Suicide and Social Justice: New Perspectives on the Politics of Suicide and Suicide Prevention*. New York, NY: Taylor & Francis Publishing, 2019.
- [13] Rezaeian, M., Khan, M. Suicide Prevention in the WHO Eastern Mediterranean Region. *Crisis* 2020; (Suppl 1):S72-S79.
- [14] Canetto SS, Pouradeli S, Khan MM, Rezaeian M. Suicidal self-burning in women and men around the world: a cultural and gender analysis of patterns and explanations. In: *Suicide Risk Assessment and Prevention*. Pompili M; ed. (2022). Cham: Springer International Publishing, 1-28 pages.
- [15] Bebbington E, Rezaeian M. Suicide and Violence (publication in press). In: Poole R, Khan M, Robinson C, eds. *Preventing Suicide: An evidence based approach*: Cambridge University Press/ Royal College of Psychiatrists 2023.
- [16] Rezaeian, M. The art of research. Rafsanjan: Publications of Rafsanjan University of Medical Sciences. 2021.
- [17] Rezaeian, M. The art of teaching and research in small groups. Rafsanjan: Publications of Rafsanjan University of Medical Sciences. 2021.

- [18] Rezaeian, M. Step-by-step teaching of research methods in health sciences. Rafsanjan: Publications of Rafsanjan University of Medical Sciences. 2015.
- [19] Rezaian M. How to succeed in university studies? Arak: Nevisandeh Publications. 2011.
- [20] Rezaian M. Step by step article writing. Arak: Nevisandeh Publications. 2010.
- [21] Rezaian M. Poverty and health. Arak: Nevisandeh Publications. 2010.
- [22] Rezaeian, M. Geographical epidemiology. Arak: Nevisandeh Publications. 2009.
- [23] Rezaeian, M. Application of geographic information systems and global positioning system in public health and epidemiology. Arak: Nevisandeh Publications. 2009.
- [24] Rezaeian, M. Suicide epidemiology. Arak: Nevisandeh Publications. 2009.
- [25] Arafat SMY, Rezaeian M, Khan MM. Suicide in Muslim majority countries (publication in press). Springer. 2023.
- [26] Rezaeian M. Classification of Types of Articles Based on Their Values in Modifying Clinical Practice. *JRUMS* 2016; 15 (1): 1-2.
- [27] Rezaeian M. Non-Research Articles. *JRUMS* 2014; 13 (1): 1-2.
- [28] Rezaeian M. How to write a letter to the Editor?. *JRUMS* 2015; 14 (1) :1-2.
- [29] Rezaeian M. Interventional Study Design. *JRUMS* 2018; 17 (7) :595-6.
- [30] Rezaeian M. How to Report Randomised Trial Studies. *JRUMS* 2013; 12 (5) :331-332
- [31] Rezaeian M. How to Report Observational Studies. *JRUMS* 2013; 12 (6) :415-6.
- [32] Rezaeian M. The Necessity of Revising the STROBE Statement in Order to Cover Ecological Studies. *JRUMS* 2015; 13 (8) :653-4.

- [33] Rezaeian M. How to Report the Experimental Studies?. *JRUMS* 2016; 14 (10) :811-12.
- [34] Rezaeian M. An Introduction to Living Systematic Reviews. *JRUMS* 2021; 20 (2) :145-6.
- [35] Rezaeian M. How to report systematic reviews and meta- analyses. *JRUMS* 2013; 12 (2) :87-88.
- [36] Rezaeian M. An Introduction to Scoping Review. *JRUMS* 2018; 17 (4) :291-2.
- [37] Rezaeian M. Writing Review Articles for JRUMS. *JRUMS* 2017; 16 (8) :701-2.
- [38] Rezaeian M. An Introduction to Umbrella Reviews. *JRUMS* 2019; 18 (7) :621-2.
- [39] Rezaeian M. Critical appraisal: a handbook for health care professionals. Arak: Author Publications. 2008.
- [40] Rezaeian M. Epidemiology in simple language. Arak: Author Publications. 2008.
- [41] Kucharski AJ (2018) Ten simple rules for writing a popular science book. *PLoS Comput Biol* 14(2): e1005808.
- [42] Rezaeian M. The World of Research and Its Mysteries; Scientific Authority. *JRUMS* 2021; 20 (9): 953-4.
- [43] Carl Zimmer. Q&A: Carl Zimmer on writing popular-science books. Interview by Nicola Jones. *Nature* 2010; 463(7282): 737.
- [44] Rezaeian M. What Does Collaboration in Health Science Research Mean and How to Achieve It? *JRUMS* 2022; 21 (6) :677-86.
- [45] Baillie J, Kotlar C. On writing (6): Writing a book. *Endoscopy* 2005; 37(1):71-3.
- [46] Rezaeian M. How Would it be Possible to Increase the Visibility of a Published Article? *JRUMS* 2017; 15 (9): 893-8.
- [47] Arafat SMY, Khan MM, Menon V, Ali S-Z, Rezaeian M, Shoib S. Psychological autopsy

- study and risk factors for suicide in Muslim countries. *Health Sci Rep* 2021; 4: e414.
- [48] Arafat SMY, Marthoenis M, Khan MM, Rezaeian M. Association between Suicide Rate and Human Development Index, Income, and the Political System in 46 Muslim-Majority Countries: An Ecological Study. *Eur J Investig Health Psychol Educ*. 2022; 12(7): 754-764.
- [49] Eskin M, Baydar N, Moosa Khan M, El-Nayal M, Hamdan M, Al Buhairan F, et al. Are Nonfatal Suicide Attempts Instrumental in Achieving Personal and Interpersonal Goals? *Behav Ther* 2022 Jul;53(4):725-737.
- [50] Eskin M, Baydar N, Harlak H, Hamdan M, Mechri A, Isayeva U, et al. Cultural and Interpersonal Risk Factors for Suicide Ideation and Suicide Attempts among Muslim College Students from 11 Nations. *J Affect Disord* 2021 Nov 1; 294:366-374.
- [51] Eskin M, Baydar N, El-Nayal M, Asad N, Noor IM, Rezaeian M, et al. Associations of religiosity, attitudes towards suicide and religious coping with suicidal ideation and suicide attempts in 11 muslim countries. *Soc Sci Med* 2020 Nov;265:113390.
- [52] Rezaeian M. Islam and suicide: a short personal communication. *Omega (Westport)*. 2008-2009; 58(1): 77-85.
- [53] Rezaeian M. Suicide among young Middle Eastern Muslim females. *Crisis* 2010; 31(1): 36-42,

A Guideline for Writing a Scientific Book

Mohsen Rezaeian¹

Received: 11/09/22 Sent for Revision: 30/10/22 Received Revised Manuscript: 19/12/22 Accepted: 24/12/22

Authoring a book in a specialized field is a very valuable and precious activity that researchers in various fields of human knowledge should do. Writing an innovative book and publishing it by a reputable publishing house shows that the authors of the book are on the path of authority and scientific excellence. Therefore, doing this work should be done after writing and publishing various scientific articles and gaining the necessary experiences in the desired field. This article presents the author's personal experiences in writing a scientific book. There is a hope that after reading this article, readers will be ready to prepare a plan for writing and publishing a book in their specialized field.

Key words: Scientific book, Writing, Publishing

How to cite this article: Rezaeian Mohsen. A Guideline for Writing a Scientific Book. *J Rafsanjan Univ Med Sci* 2023; 21 (11): 1203-18. [Farsi]

*1- Prof., Dept. of Epidemiology and Biostatistics, Occupational Environmental Research Center, Medical School, Rafsanjan University of Medical Sciences, Rafsanjan, Iran, ORCID: 0000-0003-3070-0166
(Corresponding Author) Tel: (034) 31315123, Fax: (034) 31315123, E-mail: moeygmr2@yahoo.co.uk*